

Zróżnicowanie stylistyczne współczesnej polszczyzny

Styl to sposób ukształtowania wypowiedzi wynikający ze świadomego lub częściowo nieświadomego wyboru środków językowych. Nadawca wybiera określone słownictwo, konstrukcje gramatyczne, długość zdań, rodzaj argumentacji i kompozycję tekstu w zależności od tego, do kogo mówi, w jakiej sytuacji, na jaki temat i w jakim celu. Inaczej zwracamy się do bliskiej osoby, inaczej piszemy podanie do urzędu, a jeszcze inaczej przygotowujemy referat naukowy, artykuł prasowy czy opowiadanie. Styl nie jest więc jedynie ozdobą wypowiedzi. Decyduje o jej stosowności, zrozumiałości oraz skuteczności.

Wyraz „styl” wywodzi się od łacińskiego słowa *stilus*, oznaczającego zaostrzony rylce służący w starożytnym Rzymie do pisania na tabliczkach pokrytych woskiem. Z czasem nazwa narzędzia została przeniesiona na sposób pisania, a następnie również na inne dziedziny działalności człowieka. Mówimy o stylu artystycznym, architektonicznym, malarskim, sportowym, stylu zachowania albo stylu życia. We wszystkich tych przypadkach chodzi o pewien zespół rozpoznawalnych cech.

W językoznawstwie styl oznacza charakterystyczny dobór i organizację środków językowych. Obejmuje wszystkie poziomy wypowiedzi: brzmienie, słownictwo, frazeologię, formy gramatyczne, składnię, sposób budowania akapitów oraz kompozycję całego tekstu. Styl może ujawniać się również w częstotliwości używania określonych wyrazów, w sposobie zwracania się do odbiorcy, w obecności ocen i emocji, a nawet w stosowaniu znaków interpunkcyjnych.

Zróżnicowania stylistycznego nie należy utożsamiać ze wszystkimi odmianami języka. Polszczyzna jest zróżnicowana terytorialnie, ponieważ istnieją gwary oraz regionalne odmiany mowy. Jest również zróżnicowana społecznie – młodzież,

lekarze, prawnicy, informatycy, sportowcy i przedstawiciele innych środowisk posługują się właściwym sobie słownictwem. Styl zależy natomiast przede wszystkim od sytuacji komunikacyjnej i funkcji wypowiedzi. Ta sama osoba może podczas prywatnej rozmowy używać stylu potocznego, a kilka godzin później wygłosić wykład naukowy albo napisać oficjalne pismo.

Istotne znaczenie ma podział na wypowiedzi oficjalne i nieoficjalne, mówione i pisane, spontaniczne i przygotowane. Granice te nie są jednak bezwzględne. Rozmowa może być bardzo oficjalna, natomiast tekst pisany – swobodny i potoczny. Wiadomość przesłana przyjacielowi za pomocą komunikatora przypomina mowę, choć została zapisana. Wystąpienie publiczne jest wypowiedzią ustną, ale najczęściej powstaje wcześniej jako starannie opracowany tekst.

Możemy wyróżnić style indywidualne oraz funkcjonalne. Styl indywidualny, nazywany niekiedy idiosstylem, jest charakterystyczny dla konkretnej osoby, zwłaszcza pisarza, publicysty lub mówcy. Obejmuje typowe dla niego słownictwo, sposoby budowania zdań, ulubione obrazy i powtarzające się środki stylistyczne. Rozpoznawalny styl może mieć również pojedyncze dzieło, gatunek literacki, kierunek artystyczny albo epoka. Nie są to jednak style funkcjonalne w ścisłym znaczeniu.

Style funkcjonalne ukształtowały się dlatego, że język służy różnym dziedzinom życia społecznego. Innych środków wymaga codzienna rozmowa, innych nauka, administracja, dziennikarstwo, religia czy literatura piękna. Do najważniejszych stylów funkcjonalnych współczesnej polszczyzny zaliczamy styl potoczny, urzędowy, naukowy, popularnonaukowy, publicystyczno-dziennikarski i artystyczny. Można także wyróżnić styl retoryczny oraz religijny. Komunikacja cyfrowa nie tworzy jednego, jednolitego stylu internetowego, lecz sprzyja mieszanii różnych odmian języka.

Styl potoczny jest podstawową i najbardziej powszechną odmianą polszczyzny. Używamy go przede wszystkim w codziennych, nieoficjalnych kontaktach z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi. Najczęściej występuje w rozmowie, ale może pojawiać się także w prywatnych listach, wiadomościach, pamiętnikach, komentarzach internetowych oraz literaturze.

Styl potoczny jest silnie związany z konkretną sytuacją. Rozmówcy widzą otoczenie, znają wcześniejszy przebieg rozmowy i mogą korzystać z gestów, mimiki oraz intonacji. Dlatego wypowiedzi bywają skrótowe: „Połóż to tam”, „Widziałeś?”, „Zaraz wracam”. Słowa „to”, „tam” czy „zaraz” są zrozumiałe tylko dzięki kontekstowi. W tekście naukowym albo urzędowym takie określenia byłyby zbyt nieprecyzyjne.

Składnia wypowiedzi potocznej jest zwykle prostsza i swobodniejsza. Częste są zdania pojedyncze, równoważniki zdań, powtórzenia, dopowiedzenia, urwane konstrukcje i nagłe zmiany tematu. Pojawiają się wyrażenia ekspresywne, zdrobnienia, zgrubienia, potoczne frazeologizmy oraz słowa środowiskowe. Nie oznacza to jednak, że styl potoczny jest z zasady niepoprawny albo prymitywny. Jego swoboda odpowiada warunkom spontanicznej rozmowy. Konstrukcje niepełne mogą w niej być naturalne i skuteczne, choć nie sprawdziłyby się w oficjalnym dokumencie.

Literackim przykładem wykorzystania polszczyzny potocznej jest „Pamiętnik z powstania warszawskiego” Mirona Białoszewskiego. Autor świadomie naśladuje rytm żywej mowy, stosuje krótkie zdania, powtórzenia, urwane konstrukcje, wyrazy dźwiękonaśladowcze i nagłe skojarzenia. Nie jest to jednak nieopracowany zapis przypadkowej rozmowy. Białoszewski tworzy przemyślaną stylizację na mowę potoczną, aby oddać chaos wydarzeń, ograniczoną perspektywę uczestnika i codzienny wymiar wojny.

Styl potoczny występuje także w wypowiedziach bohaterów „Medalionów” Zofii Nałkowskiej, ale nie określa całego dzieła.

Relacje świadków zachowują pewne cechy mowy, natomiast narracja autorska jest oszczędna, skondensowana i podporządkowana dokumentowaniu zbrodni. Przykład ten pokazuje, że w jednym utworze mogą współistnieć różne sposoby kształtowania wypowiedzi.

Styl urzędowy, nazywany także administracyjno-prawnym, występuje w ustawach, rozporządzeniach, regulaminach, umowach, decyzjach, podaniach, protokołach i korespondencji prowadzonej przez instytucje. Jego najważniejszym zadaniem jest jednoznaczne określanie praw, obowiązków, procedur oraz relacji między urzędem i obywatelem. Dlatego powinien być precyzyjny, bezosobowy i pozbawiony zbędnych emocji.

Charakterystyczne dla stylu urzędowego są ustalone formuły, terminologia prawna, konstrukcje bezosobowe oraz wyrazy określające nakaz, zakaz i możliwość. Często pojawiają się sformułowania takie jak: „wnioskodawca jest zobowiązany”, „należy przedłożyć dokument”, „na podstawie artykułu” albo „decyzja wchodzi w życie”. Ważną rolę odgrywa uporządkowana kompozycja: paragrafy, punkty, ustępy, rubryki i załączniki.

Styl urzędowy może być trudny w odbiorze, zwłaszcza gdy autorzy nadużywają rozbudowanych zdań, rzeczowników odczasownikowych i szablonowych formuł. Powstaje wtedy tak zwany styl kancelaryjny albo urzędniczy, który zamiast zwiększać precyzję, utrudnia zrozumienie tekstu. Współczesne instytucje coraz częściej dążą do stosowania prostego języka, ponieważ dokument urzędowy powinien być nie tylko zgodny z prawem, ale również zrozumiały dla obywatela.

Styl naukowy służy tworzeniu i przekazywaniu specjalistycznej wiedzy. Występuje w artykułach naukowych, monografiach, rozprawach, referatach, raportach badawczych i podręcznikach akademickich. Jego podstawowymi cechami są precyzja, logiczność, uporządkowanie, sprawdzalność oraz dążenie do jednoznaczności.

Najbardziej widocznym wyróżnikiem stylu naukowego jest terminologia. Terminy mają ściśle określone znaczenie w ramach danej dziedziny. Słowa takie jak „fonem”, „fotosynteza”, „inflacja”, „metafora” albo „jurysdykcja” pozwalają specjalistom precyzyjnie nazywać zjawiska. W tekście naukowym ważne są definicje, klasyfikacje, hipotezy, argumenty, przykłady i wnioski. Autor powinien wskazywać źródła wiedzy, odróżniać ustalone fakty od przypuszczeń oraz umożliwiać sprawdzenie przedstawionego rozumowania.

W stylu naukowym często występują konstrukcje bezosobowe, strona bierna, rzeczowniki abstrakcyjne i wyrażenia wskazujące zależności logiczne: „z tego wynika”, „należy przyjąć”, „po pierwsze”, „jednakże”, „w konsekwencji”. Nie oznacza to, że wszystkie zdania muszą być bardzo długie i skomplikowane. Dobry tekst naukowy powinien być przede wszystkim jasny. Nadmiernie rozbudowana składnia może utrudniać przekazanie nawet wartościowej wiedzy.

Nie jest też prawdą, że styl naukowy całkowicie wyklucza metafory. W historii nauki wiele pojęć powstało dzięki metaforycznemu przeniesieniu znaczenia, na przykład „kod genetyczny”, „pamięć komputera” czy „fala informacji”. W ścisłym wywodzie środki obrazowe muszą być jednak kontrolowane, aby nie prowadziły do nieporozumień. Najważniejsza pozostaje precyzja.

Styl popularnonaukowy jest odmianą pośrednią między stylem naukowym a językiem kierowanym do szerokiego odbiorcy. Występuje w książkach popularyzujących wiedzę, czasopismach, wykładach, programach edukacyjnych, podcastach i artykułach prasowych. Autor przekazuje wiedzę naukową, ale zakłada, że odbiorca nie ma specjalistycznego przygotowania.

Terminy są w tekstach popularnonaukowych objaśniane, a skomplikowane procesy tłumaczone za pomocą przykładów, analogii i porównań. Autor może zwracać się bezpośrednio do czytelnika, zadawać pytania, opowiadać o historii odkrycia lub

przedstawiać sylwetki badaczy. Nie powinien jednak upraszczać zagadnienia w sposób prowadzący do fałszu. Największą sztuką popularyzacji jest połączenie przystępności z rzetelnością.

Styl publicystyczno-dziennikarski obejmuje bardzo różnorodne gatunki: wiadomość prasową, reportaż, wywiad, komentarz, recenzję, artykuł problemowy, felieton i polemikę. Dlatego trudno przypisać mu jeden zestaw niezmiennych cech. Krótka informacja prasowa powinna być rzeczowa i zwięzła, natomiast felieton może być subiektywny, ironiczny i swobodny.

Zadaniem dziennikarstwa informacyjnego jest przekazanie wiadomości o aktualnych wydarzeniach. Istotne są odpowiedzi na pytania: kto, co, gdzie, kiedy, jak i dlaczego. Publicystyka nie ogranicza się natomiast do podawania faktów. Autor interpretuje je, ocenia, zestawia z innymi zjawiskami i próbuje wpłynąć na sposób myślenia odbiorcy. Dlatego w stylu publicystycznym występują argumenty, pytania retoryczne, wyraziste tytuły, przykłady, cytaty i słownictwo wartościujące.

Styl publicystyczny powinien być komunikatywny i sugestywny, ale jego atrakcyjność nie może usprawiedliwiać manipulacji. Nadmierne używanie sensacyjnych tytułów, emocjonalnych etykiet i niejasnych uogólnień obniża wiarygodność przekazu. Dobry publicysta oddziela informację od opinii i przedstawia argumenty w sposób umożliwiający czytelnikowi ich samodzielną ocenę.

Z publicystyką związany jest styl retoryczny, charakterystyczny dla przemówień, debat, kazań, apeli i wystąpień uroczystych. Jego celem jest przekonanie słuchaczy, poruszenie ich emocji albo skłonienie do działania. Ważne są apostrofy, powtórzenia, pytania retoryczne, wyliczenia, kontrasty i zdania o wyrazistym rytmie. Mówca musi też uwzględniać reakcje publiczności, dlatego duże znaczenie mają intonacja, tempo, pauzy, akcent oraz gest.

Odrębną odmianę stanowi styl religijny, występujący w modlitwach, kazaniach, tekstach liturgicznych, pieśniach i pismach teologicznych. Może łączyć podniosłość, symboliczność i archaizmy z językiem współczesnym. Charakterystyczne są ustalone formuły, odwołania do Biblii, słownictwo dotyczące wiary i moralności oraz zwroty kierowane do Boga lub wspólnoty wiernych. Współczesny styl religijny jest zróżnicowany: inaczej zbudowana jest modlitwa, inaczej rozprawa teologiczna, a jeszcze inaczej kazanie przeznaczone dla dzieci.

Największą swobodą charakteryzuje się styl artystyczny, właściwy literaturze pięknej. Jego najważniejszą funkcją jest nie tylko przekazywanie informacji, lecz także tworzenie świata przedstawionego, wywoływanie przeżyć estetycznych, pobudzanie wyobraźni oraz skłanianie odbiorcy do interpretacji. W literaturze znaczenie ma zarówno treść, jak i forma wypowiedzi.

Styl artystyczny nie posiada jednego stałego zestawu środków. Może być bogaty w metafory, epitety, porównania, symbole, neologizmy, rytm i rymy, ale może również opierać się na celowej prostocie oraz oszczędności. Poeta nie musi używać ozdobnego języka, aby stworzyć dzieło artystyczne. Niekiedy właśnie krótkie, surowe zdania najlepiej wyrażają doświadczenie pustki, cierpienia albo zagrożenia.

Literatura może wykorzystywać wszystkie pozostałe style funkcjonalne. Pisarze wprowadzają język potoczny, urzędowy, naukowy, religijny i publicystyczny, aby charakteryzować bohaterów, budować wiarygodność świata przedstawionego, parodiować określony sposób mówienia lub ukazywać społeczne zróżnicowanie języka. Zjawisko świadomego naśladowania cech innej odmiany mowy nazywa się stylizacją.

W „Lalce” Bolesława Prusa występują różne sposoby mówienia zależne od pozycji społecznej, zawodu i charakteru postaci. Narracja odautorska różni się od pamiętnika Ignacego Rzeckiego, języka arystokratycznych salonów, kupieckich rozmów

oraz wypowiedzi uczonych. Zróżnicowanie stylistyczne pomaga stworzyć szeroki obraz społeczeństwa Warszawy drugiej połowy XIX wieku.

W „Panu Tadeuszu” Adama Mickiewicza styl podniosłej epopei współistnieje z językiem codziennych rozmów, sporów sąsiedzkich, dawnych formuł prawnych, opisów polowania i humorystycznych scen obyczajowych. Poeta może użyć uroczystego trzynastozgłoskowca do przedstawienia wielkiej historii, a zarazem do opisania grzybobrania, potraw lub kłótni o psy myśliwskie. Zderzenie wysokiego stylu z błahym tematem staje się źródłem komizmu.

Styl indywidualny szczególnie wyraźnie widać w poezji Bolesława Leśmiana. Autor „Dusiołka” tworzył liczne neologizmy, wykorzystywał rytm ludowej opowieści i nadawał językową postać istotom, stanom oraz zdarzeniom nieistniejącym w codziennym doświadczeniu. Jego słowotwórstwo nie jest przypadkową zabawą. Pozwala wyrażać procesy zachodzące na pograniczu istnienia i nieistnienia, świata materialnego i wyobraźni.

Rozpoznawalny styl posiada również Witold Gombrowicz. W „Ferdydurke” łączy język filozoficznej refleksji, groteski, szkolnego wykładu i potocznej kłótni. Powtarza niektóre słowa, nadaje im nowe znaczenia i kompromituje skostniałe sposoby mówienia. Dzięki temu język staje się nie tylko środkiem opisu, lecz także jednym z głównych tematów powieści.

Współczesna polszczyzna rozwija się w dużej mierze w komunikacji cyfrowej. Nie istnieje jednak jeden styl internetowy. W sieci można opublikować artykuł naukowy, dokument urzędowy, tekst publicystyczny, prywatną wiadomość albo utwór literacki. Każdy z nich zachowa wiele cech odpowiedniego stylu funkcjonalnego. Można natomiast mówić o charakterystycznych właściwościach niektórych gatunków internetowych.

W wiadomościach i komentarzach częste są skróty, emotikony, memy, hasztagi, zapis naśladowy wymowy oraz rezygnacja z części znaków interpunkcyjnych. Komunikacja przebiega szybko, dlatego tekst pisany zaczyna przypominać spontaniczną rozmowę. Obraz, dźwięk i słowo mogą tworzyć jeden przekaz. Jednocześnie oficjalna wiadomość elektroniczna nadal wymaga powitania, jasnego przedstawienia sprawy i stosownego zakończenia. Samo użycie internetu nie zwalnia więc z dostosowania stylu do sytuacji.

Współczesną polszczyznę cechuje mieszanie stylów. Artykuł popularnonaukowy może zawierać terminologię naukową, potoczne porównania i elementy publicystyki. Reportaż łączy dokument, narrację literacką i komentarz społeczny. Reklama wykorzystuje język potoczny, poetycki i impresywny. Polityk może w oficjalnym przemówieniu celowo używać prostych, potocznych zwrotów, aby skrócić dystans wobec odbiorców.

Mieszanie stylów może być uzasadnionym zabiegiem, lecz może również prowadzić do niestosowności. Zwrot odpowiedni w rozmowie z przyjacielem nie zawsze pasuje do podania o pracę. Nadmiernie urzędowy język w prywatnej wiadomości może zabrzmieć chłodno albo komicznie, natomiast przesadna potoczność w pracy naukowej obniża jej precyzję. Kompetencja stylistyczna polega na umiejętności rozpoznania sytuacji i wyboru właściwych środków.

Błędy stylistyczne powstają wtedy, gdy elementy wypowiedzi nie pasują do jej celu, tematu albo odbiorcy. Należą do nich nieuzasadnione mieszanie stylu podniosłego z potocznym, nadużywanie wyrazów obcych, powtarzanie tych samych słów, posługiwanie się szablonami oraz przesadna rozwlekłość. Błędem może być też niezamierzona wieloznaczność lub użycie terminu, którego odbiorca nie rozumie.

Nie każda zmiana rejestru jest jednak błędem. W literaturze, kabarecie, reklamie i felietonie celowe zderzenie stylów może wywołać humor, ironię albo krytykę. Pisarz może przedstawić

błądą sprawę językiem urzędowego dokumentu, aby ośmieszyć biurokrację. Może też opisać codzienną sytuację w stylu patetycznej epopei. O poprawności takiego zabiegu decydują intencja autora oraz osiągnięty efekt.

Zróżnicowanie stylistyczne jest dowodem bogactwa współczesnej polszczyzny. Dzięki niemu ten sam język może służyć codziennej rozmowie, badaniom naukowym, administracji, debacie publicznej, religii i sztuce. Żaden styl nie jest bezwzględnie lepszy od pozostałych. Styl potoczny doskonale sprawdza się w prywatnej rozmowie, lecz nie zapewni odpowiedniej precyzji w ustawie. Styl naukowy jest niezbędny w rozprawie specjalistycznej, ale mógłby utrudnić prostą rozmowę z dzieckiem.

Umiejętne posługiwanie się polszczyzną polega nie tylko na przestrzeganiu zasad ortografii i gramatyki. Wymaga również świadomości stylistycznej: rozpoznawania sytuacji, celu, medium i potrzeb odbiorcy. Człowiek kompetentny językowo potrafi zmienić sposób mówienia bez utraty własnej tożsamości. Wie, kiedy potrzebna jest precyzja, kiedy bezpośredniość, kiedy obrazowość, a kiedy emocjonalna powściągliwość. Zdolność wyboru właściwego stylu decyduje o tym, czy wypowiedź zostanie zrozumiana i czy osiągnie zamierzony cel.

Lista lektur: „Medaliony” – Zofia Nałkowska, „Pamiętnik z powstania warszawskiego” – Miron Białoszewski, „Lalka” – Bolesław Prus, „Pan Tadeusz” – Adam Mickiewicz, „Dusiołek” – Bolesław Leśmian, „Ferdydurke” – Witold Gombrowicz

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.